

Móra Regina

„EGY HAJBÓKOLÓ TÜKÖR”¹*“An obsequious mirror”*

Humor, irónia, paródia (a kelet-közép-európai irodalmakban). Szerk. Bányai Éva. RHT Kiadó, Bukarest–Sepsiszentgyörgy, 2009

A könyvismertetés címűl a kötet egyik tanulmányának utolsó szavait választottam, nem véletlenül. 2010. június 25-én a Vajdasági Módszertani Központ által szervezett *Interaktív multimédia az oktatásban* elnevezésű NetTanTár honlap- és programbemutatóján Samu János Vilmos a multimédia jelentőségéről, szerepéről, folytonos és mind erőszakosabb jelenlétéről beszélt (A digitális tükrök felé) az élet minden területén, így az oktatásban is, s minderről egy olyan ősi toposz elemzésén keresztül, amilyen a tükör.

A művészeti alkotások (festmény, szobor, film, könyv) tükörként működnek, a valóságot tükrözik, és tükörként működve teremtik meg az olvasatokat, az ént, s mindez viszonylag passzív módon történik. A viszonylag határozószó itt valóban helyénvaló, hiszen bizonyos aktivitás zajlik a szubjektum(ok), a befogadó(k) részéről, hiszen a befogadás létrejöttéhez, a műalkotás megvalósulásához bizonyos kapcsolások szükségeltetnek. Viszont nincsen visszajelzés a szubjektum részéről az objektum irányába, pontosabban nincs aktív visszajelzés, hiszen a műalkotás befogadása maga is visszajelzés, de a visszatükrözésbe, a tükörképbe, a műalkotások tükrébe – mondhatnánk műalkotás-tükörnek (?) – nem avatkozhatunk bele, nem alakíthatjuk, nem kezelhetjük őket. A „visszatükröző felület kimarad a kezelhető artikulációból” (SAMU 2010: 59), „segédkezik a szubjektum önírásában és önképe kialakításában” (Uo.), de „tulajdon viszonyait, formáját nem engedi alakítani” (Uo.). A számítógép adta beavatkozási lehetőségek a tükörkép megformálhatóságát (pl. a közösségi oldalakon való identitás alakítása) teszik lehetővé. Demény Péter tanulmányában (*A hajbókoló tükör*) az operett és a tükör alkotta metaforát az irónia fogalma teszi lehetővé. Az operettet, vagy inkább annak előadását (a szerző különbséget tesz a kettő között), mint művészeti megnyilvánulást a provinciában (Erdélyben) tükörnek nevezi, ami ebben az esetben azt mutatja, amit a közönség látni

¹ *Humor, irónia, paródia*. Szerk. Bányai Éva. 107.

szeretne, pontosabban a magáról elfogadott képét szeretné viszontlátni a tükörben-operettben (operetttükörben) a „közösség” (Demény Péter: *A hajbókoló tükör*, 105). Ami a szerző szerint ebben az esetben hiányzik, az a közösség iróniája, öniróniája. Képtelen felülemelkedni önmagán, eltávolodni önmagától, hogy aztán visszatekintve értékelhessen („az irónia lényege: ... tudja önmagát is *Más(ik)*ként szemlélni” [Bányai Éva: *Ironikus és önironikus olvasatok*, 77]). Demény Péter szerint az operettelőadás (azonosított) és a tükör (azonosító) alkotja teljes metafora közötti összekötő elem épp a *nem irónia*, az irónia nemléte, a közösség, a színházat látogató közönség képtelensége az öniróniára. S innen a hajlongó, a hajbókoló, az önmagát fel/megadó tükörkép, tükör viselkedése (a görbe, a torz tüköré).

A tanulmánykötet munkáit összefogó elem(ek) a címben is jelzett humor, irónia, paródia, s ezek megjelenése, illetve meg nem jelenése (mint a fenti Demény-tanulmányban) a művészetekben, a műalkotásokban. A posztmodern irodalom jellemzőjének számon tartható „szöveg(el)mozgások”-ra (Zólya Andrea Csilla: *A humor és az irónia mint önmegszólító formula a kortárs irodalomban*, 109) épülő művek az irónia, a paródia beszédmódjával működnek, mint Petri György *Apokrifje* (Bíró Béla: *Az irónia és az „intentional fallacy”*, 98), melynek intertextus vonatkozása kétségtelen, egy újszövetségi történetet idéz meg, de prédikációkkal is párbeszédbe lép, mint ahogy azok is a Szentírásból vett részletekkel támasztják alá tanításukat. Bíró Béla tanulmányában a szerző az egyetlen, a törvényes értelmezés létét veti el. Az említett Petri-mű, az *Apokrif*, értelmezésre, értésre kényszerít bennünket (a szerző feltételként állítja a szöveggel intertextuális kapcsolatban lévő szöveg[ek] ismeretét, különben sikertelennek tartja az értelmezést). Hans Robert Jauss *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika* c. művéből idézem (tartalmi idézet): miszerint az irodalmi mű léte elképzelhetetlen az olvasó nélkül, és az olvasatot az olvasó összevetheti korábbi olvasmányaival, tapasztalataival... A jaussi recepcióelméleti koncepciót az adott mű elemzésénél Bíró Béla kibővíti a ironikus közlésforma létével a versben, melynek során a költő úgy mondja újra (*Uo*, 99) a bibliai történetet, Mária másállapotba kerülését, mintha közben ki-kikacsintana a közönségre/olvasóra, „összekacsint az olvasóval” (*Uo*). Az újírárs kapcsolódása a pretextushoz Darvasi László *Störr kapitánya* esetében is vitathatatlan, bár az értéséhez szükségtelen – a tanulmányíró szerint (Urbanik Tímea: *Ironikus metamorfózis*) –, viszont lehetséges a pretextus nélküli olvasat is. Ezzel már önmagában is kétféle olvasatot kínál a Darvasi-mű, melyből az egyik olvasat a mű eredetéből kifolyólag metamorfózison megy keresztül, s a végeredmény egy ironikus olvasat. Az irónia létrejöttéhez feltétel a két mű kölcsönhatása: Füst Milán *A feleségem története* c. művének ismerete az olvasó szintjén. A *Störr kapitány* a Füst Milán-mű ironikus tükröződése.

Az e-mail és az sms-nyelvezete, ez a redukált nyelvi kifejezésforma, a klikkelős, inkább „kattintó-klikkelő” (SAMU 2010: 61) megoldásaival a kortárs irodalomba vezet bennünket. Zólya Andrea Csilla *A humor és az irónia mint önmegszólító formula a kortárs irodalomban* c. tanulmányában Varró Dániel-műveket (főként a *Szívdezzert* verskötetet) elemzi, rámutatván bennük az ironikus újraírás, a parodisztikus beszédmód meglétére, és az ezekből adódó intertextualitásra, arra a „varródanis” (Zólya Andrea Csilla, *i.m.* 111) hangra, mely a multimédialitás hatása alá került társadalomnak megfelelni vágyó, populáris irodalmat nyújtó művek ironiája, paródiája. A kortárs művészetekre ható technikai fejlődés (a fent már említett sms, e-mail, azon kívül a chat, a televízió) hatása a szövegek beszédmódjára, mely oda kalauzolja a kortárs olvasót, ahol látni szeretné magát. Azt a tükröt idézi a *Szívdezzert*, azt a valóságot leképező tükröképet, ahol mintha már a beavatkozás is lehetővé válhatna, ahol a jelek, a linkek virtuális párbeszédben vannak velünk, és ahol már az újraírás újraírása is megtörtént. A tanulmányíróban pedig felmerül a kérdés, hogy vajon meddig folytatható ez a felülírás.

Szonda Szabolcs *Tükrőfal mögött* c. tanulmánya a 20. századi romániai és a vajdasági magyar humoristák paródiaköteteinek áttekintését tartalmazza. Ismét megjelennek a tükrök és a paródia kifejezések. A tükröződés és a torzítva való tükröződés elemzése az említett művekben, ugyanitt a paródia tárgya és maga a paródia között létrejövő üzenet, kód stb. vizsgálata, mely ismét felveti az elődleges mű ismeretének szükségességét. A 18. századi anekdotagyűjtemények (Molnár Szabolcs: *A 18. századi anekdotagyűjtemény-típusok kialakulása*) is a humor jelenlétével foglalkozik, miközben a műfajok áthajlása, keveredése is elemzésre szorul, ezzel a korabeli műfaji határok elmosódására utalva.

Humor, (ön)ironia, paródia, szatíra, groteszk (Tapodi Zsuzsa *A Mester és Margarita és a Skizofrén evangélium* c. műveket értelmezi), a gúny (Tverdota György: *A bűn* c. tanulmányában József Attila *Egy költőre* c. gúnyversét elemzi), a komikum nemei értelmezhetők a metaforikus nyelvezet megjelenési formájaként, trópusként, beszédmódozatokként, melyek a kontextusban adóttak, és érzékelésük az olvasói interpretációtól függnék.

A tanulmánykötet érdekessége, hogy a komikumnak nem csak a magyarországi megjelenési formáival foglalkozik, hanem a vajdasági, a romániai, az orosz, a szlovákiai és a cseh irodalmat is érinti, persze a teljesség igényére nem törekszik, de az irodalomelméleti kifejezések fejtegetése és fogalomtörténete, az irodalmi művek elemzése, a fent említett gyűjtemények bemutatása, a szlovák és a cseh névadások és kifejezések tárgyalása, és a bibliai történeteknek, valamint az irodalomtörténet által kanonizált (A magyar irodalom történetei [1920-tól napjainkig]) légiós regényeknek – a Rejtő-humornak és -nyelvezetnek – elemzésével átfogó képet ad a 21. századi komikum-értelmezésről, -jelenlétről

és -elméletről a kelet-közép-európai irodalomban. Olvasatok, olvasás-történetek, tükrök, tükörfalak létesülnek, és a ki beszél? nietzschei kérdésre a válasz, hogy „maga a szó felel... nem a szó értelme, hanem rejtélyes és kétértelmű léte” (Selyem Zsuzsa: *A balgaság dicsérete*, 42).

IRODALOM

- JAUSS, HANS ROBERT 1997. *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*. Osiris Kiadó, Budapest
- SAMU János Vilmos 2010. A digitális tükrök felé (az interaktivitás paradigmája) = *Új Kép*, 1–2. , 56–61.
- SZEGEDY-MASZÁK Mihály – VERES András szerk. 2007. *A magyar irodalom története (1920-tól napjainkig)*. Gondolat, Budapest